

Genforeningens frihedslove og grænselandets mindretalskirker 1920-2020

Af Lars N. Henningsen

Lad os haabe, at vi maa have lært af Historien, og at vi maa forstaa at løse Fremtidens Opgaver i de nye Tiders Aand, saa Danmark herefter kan indtage en ærefuld Plads blandt de Stater, der har Mindretal af anden Nationalitet indenfor deres Grænser. Ad de Veje fremmer vi ikke blot sikrest Rigets Velfærd, men kan ogsaa yde vore Landsmænd, som bliver tilbage syd for Grænsen, en virksom og ærefuld Støtte, en Del af den Støtte, alle er enig om, at de har Krav paa.¹

Med disse ord i sin tale ved genforeningsfesten på Dybbøl den 11. juli 1920 gav sønderjydernes førstemand H.P. Hanssen udtryk for, at der nu forestod en stor opgave i forhold til det tyske mindretal, som var ladt tilbage i Nordslesvig. Samtidig pegede han på, at en behandling af mindretallet i Nordslesvig »i de nye Tiders Aand« ville kunne blive en støtte for de dansksindede i Sydslesvig, som ikke var kommet med til Danmark.

For H.P. Hanssen stod det klart, at der skulle drages lære af historien. Efter Treårskrigen havde Danmark i 1850'erne og Preussen efter 1864-krigen praktiseret en tvangspolitik over for henholdsvis den tyske og den danske befolkningsdel. Den slags måtte være slut nu. Danmarks velfærd ville blive bedst betrygget, hvis der nu blev indledt en ny politik over for mindretallet i Nordslesvig. Skete det, kunne det derudover også gavne de dansksindede i Sydslesvig, som sad skuffede tilbage syd for grænsen.

Ordene udtrykte centrale elementer i den mindretalsordning, som blev indført efter Genforeningen. Ordningen var båret af grundlovens frie bestemmelser om religions-, forenings-, forsamlings- og pressefrihed og almen lovgivning, hvorefter en særlovgivning til sikring af

¹ Citeret efter Carl Dumreicher: *Genforeningen 1920*, København 1920, s. 69.

det tyske mindretals rettigheder ikke blev nødvendig.² Når det gjaldt kirken, fastslog lov nr. 342 af 28. juni 1920, at de danske kirkelige frihedslove, herunder om ret til at løse sognebånd, om brugen af kirkerne for evangelisk-lutherske frimenigheder, om valgmenigheder, om adgangen til at få ansat en andenpræst med videre, også skulle gælde i Sønderjylland.³ Netop disse frihedsrettigheder skulle vise sig at få stor betydning. De blev ikke blot afgørende for indretning af flertallets og mindretallets kirkeliv i Nordslesvig. De fik tilmed betydning i Sydslesvig. Der mødte danske kirkeønsker nemlig modstand, og i den situation kunne de selvsamme principper bringes på bane nordfra som forslag til en løsning. De blev ført i marken af mindretallet i Nordslesvig, som havde frihedsprincipperne at takke for den kirkeordning, de fik kort efter Genforeningen.

Principperne blev derved en af de røde tråde i grænselandets historie. De blev et element i den gensidighedspolitik hen over grænsen, som siden 1920 har formet mindretallenes vilkår. Levevilkårene for de to mindretal i henholdsvis Nordslesvig og Sydslesvig blev intimt forbundet. Begunstigelser til eller overgreb på det ene mindretal virkede tilbage på det andet. Begunstigelser til det ene mindretal blev gennem årene benyttet som løftestang for at skaffe fordele til det andet mindretal. Der skulle og skal gerne være ligevægt hen over landegrænsen. Sådan har det i stigende grad været siden 1920 – også hvad angår mindretallenes kirkeliv.

Det følgende vil være en skitse, som fortæller, hvordan de kirkelige frihedslove, som kom til Nordslesvig efter 1920, blev medvirkende til problemløsning på begge sider af den nye landegrænse.

Kirkepolitik omkring Genforeningen

Under fremmedherredømmet op til Genforeningen var Landskirken i Slesvig-Holsten den fælles ramme om både dansk og tysk kirkeliv i Sønderjylland. Den samme sognepræst sørgede for både danske og tyske gudstjenester. Ved Genforeningen blev det fra dansk side tilstræbt at komme væk fra de tosprogede præster og søge en opdeling. I købstæderne blev der en dansk og en tysk sognepræst, på landet var det planen, at sognepræsten skulle varetage det danske kirkeliv, og der skulle ansættes særlige andenpræster inden for folkekirken, som be-

2 Franz v. Jessen: *Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie*, bd. 3, 1920-1937, 1938, s. 74-78 og 123-130. Henrik Becker-Christensen: *Dansk Mindretalspolitik i Nordslesvig*, Aabenraa 1984, passim.

3 *Lovtidende A* 1920, nr. 342, s. 1225f.

tjente mindretallet i flere sogne. Da imidlertid 40 af de hidtidige tysk-uddannede sognepræster blev genvalgt og bekræftet i deres embeder, blev tanken om at ansætte andenpræster for mindretallet stort set opgivet, og sognepræsterne, især de genvalgte, fik til opgave også at betjene de tysksindede i flere sogne.⁴

Det tilfredstiliede imidlertid ikke mindretallet, og de oprettede Nordschleswigsche Gemeinde der ev. Luth. Landeskirche Schleswig-Holsteins i 1922-23. Det var en slags fri menighed, som henvendte sig til store dele af det tyske mindretal. Menigheden var mulig takket være den liberale mindretalsordning med retten til sognebåndsløsning, oprettelse af valgmenigheder og frimenigheder og muligheder for at benytte sognekirkerne. Fra 1923 opbyggede Nordschleswigsche Gemeinde en organisation med op til syv præster og betjening af store dele af landdelens tysksindede især uden for købstæderne, hvor tyske sognepræster under folkekirken sørgede for det tyske kirkeliv.⁵

En lignende lovgivning fandtes ikke i landskirken, som levede videre syd for grænsen, og det skulle vise sig at give store problemer, da de dansksindede i Sydslesvig meldte sig med ønsker om et eget kirkeliv.

I Flensborg ansøgte det danske mindretals kirkelige organisation, Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn, i 1920 landskirken om, at der ved Helligåndskirken i Flensborg og inden for Den tyske Landskirkes rammer måtte ansættes en præst, som ikke blot talte dansk, men som også følte dansk, og som man derfor kunne »have tillid til«, dvs. en præst fra kongeriget. Det ville landskirken dog ikke sige ja til, for den tyske lovgivning gav næppe plads til en sådan løsning. Landskirken var ligesom folkekirken evangelisk-luthersk, og ovenikøbet forstod de fleste i Flensborg tysk bedre end dansk. Landskirken måtte derfor mene, at mindretallet måtte være tilfreds med gudstjenesterne hos den dansktalende landskirkepræst, som allerede fandtes ved Helligåndskirken. Hvorfor ville de dansksindede have en præst fra Danmark, en præst som kom med andre kirketraditioner end de gammelkendte i Flensborg? Ønskerne måtte skyldes politiske, nationale drømme om at gøre Flensborg dansk, følte landskirkens folk.⁶

Hertil kom hensyn til folkefællerne i Nordslesvig. I efteråret 1920

4 Becker-Christensen 1984, s. 220-224.

5 Friedrich Jessen: Kirche im Grenzland, *Schriften der Heimatkundlichen Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig*, Heft 27, 1973, s. 42ff. *Im Wandel der Zeiten. 75 Jahre Nordschleswigsche Gemeinde*, Tingleff 1998.

6 Lars N. Henningsen: *Kirke og Folk i Grænselandet. Dansk Kirke i Sydslesvig 1921-1996*, Flensborg 1996, s. 17ff.

var ordningen af kirkeforholdene i Nordslesvig endnu under forberedelse. Det var endnu uklart, om mindretallet ville få opfyldt ønsket om særlige andenpræster til deres betjening, og ordningen med tyske folkekirkepræster i købstæderne var endnu ikke på plads. Denne usikkerhed kom til at påvirke landskirkens behandling af de danske ønsker i Flensborg. Kirkesagen i Flensborg blev benyttet til et forsøg på at påvirke afgørelsen i Nordslesvig til gavn for de tyske ønsker dér. Den 4. november 1920 signalerede landskirken, at der måske kunne gives plads for flere dansksprogede gudstjenester, men en evt. ansættelse af en kongerigsk præst kunne kun behandles »im Zusammenhang mit der zukünftigen Regelung der kirchlichen Versorgung der deutschen Minderheiten in Nordschleswig. Dem ev. Luth. Konsistorium sei es nur erwünscht, wenn das Entgegenkommen im abgetretenen Nordschleswig es demselben ermöglicht, die Wünsche der dänischen Minderheiten in Flensburg zu erfüllen.«⁷ Dermed blev gensidighedsprincippet nord og syd for grænsen for første gang bragt i spil, hvad angår kirkelivet, og sagen fik udenrigspolitik karakter. Da ordningen i Nordslesvig udviklede sig sådan, at de særlige andenpræster for de tysksindede i Nordslesvig blev opgivet, og der på tysk side opstod utilfredshed med beskæring af andelen af tyske gudstjenester, svækkede det den danske sag i Flensborg. Den tyske Landskirke reagerede ved at udsætte sit svar på de danske kirkeønsker. Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn blev et slags gidsel af det tyske mindretal.

I den situation valgte Kirkeligt Samfund at bryde med landskirken, og den 13. maj 1921 blev Den danske Menighed i Flensborg oprettet som menighed i tilknytning til Dansk Kirke i Udlandet (DKU) uden forbindelse til Landskirken. Det skete ikke som i Nordslesvig med basis i en almindelig kirkelovgivnings frihedsrettigheder men som en »lovløs« kirke uden for Landskirken. Dansk Kirke i Udlandet sendte den danske pastor Carl Wulff Noack til Flensborg som »førstepræst«, og senere fik han kolleger. De danske præster holdt danske gudstjenester i egne kirkesale uden for landskirken. Der var en iskold front mellem den nye danske »frimenighed« og landskirken. Fronterne var langt hårdere end i Nordslesvig, hvor den liberale danske lovgivning afbødede mange konflikter.⁸ De uafklarede forhold i Nordslesvig havde været med til at fremkalde bruddet.

7 Henningsen 1996, s. 20.

8 Henningsen 1996, s. 25ff.

Nordschleswigsche Gemeinde og Helligåndskirken i Flensborg

Snart efter var relationerne imidlertid ændret. Kirkeordningen i Nordslesvig fandt sin form, og Nordschleswigsche Gemeinde blev dannet takket være frihedslovene. Det åbnede for den positive påvirkning nordfra, som H.P. Hanssen havde i tankerne på Dybbøl. Ovenikøbet med det tyske mindretal som budbringer.

Det første tydelige eksempel på den grænseoverskridende påvirkning kom i 1924. Landskirken drøftede nu en regelret boykot af de danske præsters arbejde blandt dens medlemmer. Fra politisk side lød der advarende ord mod at hindre de danske gudstjenester, blandt andet »aus Rücksicht auf die Einwirkung auf den deutschen Freigemeinden in Nordschleswig«. Tilsvarende talte pastor Fritz Gottfriedsen fra Tinglev som repræsentant for Nordschleswigsche Gemeinde for en imødekommende kurs. Hans menighed var netop da under opbygning i ly af de frie danske regler, og ved møder i Sydslesvig anbefalede han ud fra erfaringerne i Nordslesvig den størst mulige frihed til danskerne. Alligevel blev konklusionen den hårde linje. Embedshandlinger udført af en dansk præst for et medlem af landskirken skulle ikke indføres i de tyske kirkebøger, og sognekirkerne skulle ikke stå til deres rådighed. Den hårde linje blev stadfæstet.⁹

Uanset denne boykot arbejdede Den danske Menighed i Flensborg videre, og et af de store ønsker var at få adgang til Helligåndskirken, hvor der var holdt danske gudstjenester siden 1588. Da der i midten af 1920'erne indtrådte en mildning i det dansk-tyske politiske klima, syntes der at åbne sig muligheder for at få adgang til kirken. I Nordslesvig var den første genforeningstids uklarhed om kirkeordningen som nævnt overstået. I købstæderne var der tyske sognepræster under folkekirken, og på landet benyttede Nordschleswigsche Gemeinde sognekirkerne. Tyske politikere centralt og lokalt fandt det derfor uklogt at afvise ønsket i Flensborg og søgte at påvirke provsten i Flensborg, Karl Niese, til at vise imødekommenhed. Alligevel blev svaret et nej.

Men der kom hjælp udefra. Nordschleswigsche Gemeinde koblede sig på sagen. Den nordslesvigske menighed havde større spillerum end den danske menighed syd for grænsen, og det gjaldt om at fastholde og gerne udvide menighedens adgang til kirkerne og at få nedsat gebyrerne for benyttelsen af sognekirkerne. Det ville gavne i forhandlinger, hvis der kunne peges på imødekommenhed i Sydslesvig over for de

⁹ Henningsen 1996, s. 49-51.

danske ønsker. Ud fra sådanne overvejelser bød formanden for Nordschleswigsche Gemeinde, reserveløjtnant og købmand Jacob Nissen i Tinglev, sig derfor til som mægler. I Flensborg var pastor Noack bestemt ikke interesseret. »Hans henvendelse er naturligvis ikke dikteret af kærlighed til den danske menighed i Flensborg, men af håb om at opnå fordele for sin menighed. Det er der jo ikke nogen grund til at DKU skal række hånd til. Jeg håber vi kan blive fri for hans videre indblanding,« skrev Noack. Kirken i Flensborg ville ikke være medvirkende i et gensidighedsspil.¹⁰

Imidlertid meldte også det tyske mindretals førstemand, pastor Johannes Schmidt-Vodder, sig med gode råd. Han fandt det klogest at overlade den danske menighed Helligåndskirken til benyttelse, »da det efter dansk lov i Danmark er muligt at benytte folkekirkens bygninger, og vi til stadighed gør brug deraf [...] Vi tyske nordslesvigere har en interesse i, at danskerne kan benytte Helligåndskirken.«¹¹

Sådan blev det. Kirkeregeringen i Kiel og kirkefolkene i Flensborg valgte at kapitulere over for et politisk pres, og fra den 1. maj 1926 blev Helligåndskirken åbnet for de kongerigske præster og deres Flensborgmenighed – de fik en lejeaftale på ti år. Mindretallet i Nordslesvig var således med til at åbne døren. Den havde takket være den danske lovgivning bedre muligheder, og døråbningen i Sydslesvig kunne bruges som løftestang for yderligere forbedringer i dialogen med den danske folkekirke.¹²

Ligestilling af danske præster

Den tyske kirkes overvejelser om forholdet til det danske kirkearbejde i Sydslesvig fortsatte ind i 1930'erne, og det var almindeligt, at præster fra Nordschleswigsche Gemeinde deltog i møderne. Der var fortsat brug for løsninger, som tog hensyn til nordslesvigerne. Enkelte præster var inde på, at det ville skabe ro, hvis man tilpassede landskirkens forfatning til statskirken i Danmark, så mindretallet fik rettigheder i lighed med det tyske mindretal i Nordslesvig. Tankegangen kunne meget vel forenes med tysknationale hensyn, for imødekommenhed over for det danske mindretal ville bidrage til at tage luften ud af den danske bevægelse. Sådan blev det f.eks. udtrykt af den tyske præst Friedrich Jessen i Oversø syd for Flensborg, da han i 1931 tilrådede, at det danske mindretal måtte have samme rettigheder som det tyske i Nordslesvig og

10 Henningsen 1996, s. 71f.

11 Henningsen 1996, s. 72.

12 Henningsen 1996, s. 60-76.

f.eks. også have ret til at benytte kirkerne i alt fald til begravelser: »Die Gewährung möglichster Freiheit ist das beste Mittel, eine politische Minderheit in ihren Grenzen zu halten,« lød begrundelsen.¹³

Ud fra sådanne overvejelser blev Nordschleswigsche Gemeinde i 1933 medvirkende til, at også en landsbykirkedør blev åbnet for de danske i Sydslesvig. På dette tidspunkt var den danske menighed etableret i en del sogne. Gudstjenesterne foregik i danske forsamlingsbygninger og skoler, og enkelte gange blev en kirke åbnet for danske præster til en begravelseshøjtidelighed. På den baggrund var det forståeligt, at den danske menighed i Adelby i 1932 gik et skridt videre og ansøgte det lokale kirkeforstanderskab om lov til at benytte sognekirken til gudstjeneste.

Svaret fra Adelby Kirchenvorstand blev et rungende nej fra. De danske var jo allesammen »Speckdänen«, lød overvejelsen, og gudstjenesterne anså man for overflødige, da alle kunne tysk. Hos de overordnede tyske kirkemyndigheder kunne denne lokale uvilje dog ikke stå uimodsagt. Nu som tidligere måtte politiske grunde og hensyn til Nordslesvig tages i betragtning. Nordschleswigsche Gemeinde blev taget med på råd, og i 1933 blev resultatet en »kirkelig nødforordning«, hvorefter præster uden for landskirken undtagelsesvist kunne ligestilles med landskirkens præster. På det grundlag var det i det enkelte tilfælde op til den lokale Kirchenvorstand at give tilladelse til, at de benyttede en sognekirke, sådan som det skete i Nordslesvig.¹⁴

Da »nødforordningen« var vedtaget og derefter skulle stå sin prøve i Adelby, gentog kirkeforstanderskabet imidlertid sit nej. Det satte de overordnede kirkemyndigheder i bevægelse, og fra Nordslesvig meldte pastor Schmidt-Vodder sig til orde. Han fremførte, at et fortsat afslag ville skade det tyske mindretal i Nordslesvig, atmosfæren omkring frimenigheden i Nordslesvig ville blive ødelagt og betyde, at man faldt tilbage i den strid og kævl, som havde rådet i de første år efter Genforeningen. Han foreslog derfor, at tyske frimenighedspræster og menighedsmedlemmer fra Nordslesvig kom til Adelby for at fortælle om den mindre småskårne praksis i Nordslesvig. »Enhver tvangsmæssig forhindring af danske gudstjenester kan kun styrke det danske menighedsliv [...] man skal give dem hvad de beder om. Sådan går sagen snarest død eller begrænses til det virkelige behov.«¹⁵

13 Henningsen 1996, s. 84f.

14 Henningsen 1996, s. 88-91.

15 Schmidt-Vodder 16. maj 1933, se Henningsen 1996, s. 92.

Nu blev repræsentanter fra Nordslesvig kaldt til møde, og Kirkenvorstand i Adelby blev sat under pres. De lokale folk valgte ikke at modsætte sig, at kirken blev åbnet. De undlod en protest »af hensyn til menigheden i Nordslesvig«. Herefter imødekom den overordnede kirkemyndighed Landeskirchenamt ansøgningen, og det blev over for de uvillige folk i Adelby forsvaret med, at det var sket »fremfor alt af hensyn til mindretallet i Nordslesvig, som i højeste grad er interesseret i afgørelsen«.¹⁶ Den 26. november 1933 holdt den danske pastor H.F. Petersen sin første gudstjeneste i Adelby sognekirke. Igen havde man set, at de liberale ordninger i Nordslesvig gjorde deres virkning, markedsført af Nordschleswigsche Gemeinde.

Det danske tidsskrift *Grænsevagten* påpegede den interessante sammenhæng: »Kirkens åbning skyldes det tyske styre, der har indset, at hvad der fra dansk side gaves det tyske mindretal, ikke uden stor risiko fra tysk side kunne nægtes det danske mindretal.«¹⁷

Omvendte signaler i efterkrigsårene

I årene efter 1945 begyndte en ny fase i de grænseoverskridende kirkepåvirkninger. Nazitysklands sammenbrud indledte en politisk dansk vækkelse i Sydslesvig. Helt overraskende gav op mod 100.000 sydslesvigere udtryk for, at de ville vende Tyskland ryggen og skifte til Danmark for at få en bedre fremtid. De ytrede også ønske om et nyt kirkeliv, et dansk kirkeliv. Dansk Kirke i Udlandet svarede lynhurtigt og sendte flere danske præster til Sydslesvig. I 1944 var der tre danske præster i Sydslesvig, i 1950 var tallet 17, i dag er der 22. De nye præster holdt gudstjenester med dannebrogskorset som altertavle, nogle steder på tysk. Det var en udfordring for den tyske kirke. En tid lang blev der vist imødekommenhed, men der var grundlæggende skepsis over for den danske kirkebevægelse. Nogle tyske kirkefolk spurgte: Hvorfor river danske præster disse nydanskere fra deres gamle landskirke? De har jo samme bekendelse, og de kan jo tysk. Hvorfor kommer der nu danske præster med samme bekendelse og gør strandhugst i den tyske kirke? Det må være udtryk for nationalisme, politik, et ønske om grænseændring. Nej, mente Den tyske Landskirke, alle må tage deres kors på sig, ikke flygte, ikke blande kristendom og nationalisme.

Det blev til konfrontation, og denne gang kunne Nordschleswigsche Gemeinde ikke optræde som mægler. Situationen mindede noget om begyndelsen af 1920'erne, da der var tysk utilfredshed i Nordslesvig.

¹⁶ Henningsen 1996, s. 91-95.

¹⁷ *Grænsevagten* 1933, s. 458.

I efterkrigsårene var de danske frihedslove på en måde sat ud af kraft i Nordslesvig, og det kom til at præge tysk kirkepolitik i Sydslesvig og skade videreudviklingen af den danske kirke. Efter Danmarks befrielse blev de tyske frimenigheders ejendomme konfiskeret, de syv tyske frimenighedspræster var en tid interneret i Fårhus på grund af illoyal optræden og blev derefter udvist. Der var frem til 1954 usikkerhed om fremtiden for de fire tyske folkekirkepræster i byerne. Der var utilfredshed med betaling for kirkebenyttelse, og da frimenigheden kom i gang igen, var der problemer med anerkendelsen af en af de nye præster. Først i 1949 kom der igen rigtig gang i Nordschleswigsche Gemeinde.¹⁸

På tysk side var harmen over disse indgreb over for Nordschleswigsche Gemeinde betydelig. I en skrivelse den 14. december 1945 fastslog Landeskirchenamt, at de to mindretal på begge sider af grænsen burde behandles ens. Forhandlinger med danskerne i Sydslesvig burde afvises, så længe de tyske frimenighedspræster i Nordslesvig sad interneret i Fårhus. Gensidighedsprincippet skulle overholdes.¹⁹ Den tyske biskop Reinhard Wester krævede fra 1947 indrømmelser over for den tyske kirke i Nordslesvig, før han ville give sin anbefaling af indrejsetilladelse for danske præster til Sydslesvig. Den danske pastor Hans Kvist-Jensen (senere biskop i Roskilde) blev således nægtet indrejsetilladelse, med mindre det tyske præsteembede i Højer blev genoprettet. I Kappel blev kirkedøren holdt lukket, indtil pastor Hans Egon Petersen i Løgumkloster fik adgang til at benytte kirkerne dér. Tyske menighedsråd sagde nej til danskerne, fordi de var harmfulde over behandlingen af de tyske menigheder i Nordslesvig. Landskirken udtalte, at den skyldte sin menighed i Nordslesvig, »daß wir nicht einen dänischen Geistlichen nach dem anderen in unser Land hereinlassen, ohne auch nördlich der Grenze das Entgegenkommen zu finden, das wir erwarten müssen«.²⁰

I disse år var de danske frihedslove således sat ud af spillet som murbrækker i Sydslesvig, og fronterne stivnede. En hel række sogne-menigheder sagde nej til danskerne, når de og deres præster kom og bad om adgang til kirkerne. Landskirkens ledelse bakkede det op. Den havde sin »Lebensordnung« og kendte stadig ikke de danske kirkelige frihedslove.²¹

18 Henningsen 1996, s. 202f.

19 Henningsen 1996, s. 189, 203-205.

20 Henningsen 1996, s. 205.

21 Henningsen 1996, s. 192.

Følgen var, at de danske præster og deres menigheder i Sydslesvig søgte til deres egne kirkesale, adskilt fra landskirken. Dansk kirke og tysk kirke levede hver for sig, uden samtale. Gang på gang blev der forsøgt tilnærmelser – men i realiteten stod de to kirker hver for sig. I 1949 kom den såkaldte Kiel-erklæring – den sikrede det danske mindretal alle borgerlige rettigheder, også trosfrihed, ret til at pleje religiøse og kulturelle forbindelser med Danmark. Men landskirken erklærede, at aftalen ikke forpligtede kirken. I 1952 stemplede Holstens biskop Wilhelm Halfmann de danske præster som »krybskytter«. I 1955 kom de berømte Bonn-København-erklæringer. De sikrede mindretallene på begge sider af grænsen alle rettigheder. Heller ikke her var kirkerne med. Kirkerne blev nationalismens sidste bastion. Der blev ført endeløse samtaler mellem kirkefolk, men virkeligheden var, at i Sydslesvig levede kirkerne hver for sig. De to kirker var som to mennesker, der passerer hinanden på hver sit fortov. De holdt øje med hinanden, men ænsede ellers næppe hinanden. I Nordslesvig var det vel ligeså frem til midten af 1950'erne – blot uden konfrontationer.²²

Samarbejdslov i frihedslovenes tegn

Først fra 1960'erne begyndte fronten at tøjle op i Sydslesvig. I civilsamfundet mærkedes en betydelig afspænding. Blandt kirkefolket tiltrådte der nye folk, som ønskede at se fremad. I Flensborg var der fra 1950'erne en provst Wilhelm Knuth, og en gruppe præster fandt sammen til et dansk-tysk præstekonvent. I Den danske Kirke i Sydslesvig tiltrådte Hans Kvist i 1961 som førstepræst. Han fremhævede, at landskirkens Ordnung og folkekirkens frihedssyn ikke burde kunne hindre, at man var kirke sammen. Biskop Frode Beyer i Haderslev indbød biskop Reinhard Wester til møde, og der blev indledt samtaler mellem Kvist og Wester. Københavns biskop Hans Fuglsang-Damgaard søgte også kontakt til Wester. Der blev udtrykt vilje til at anerkende hinandens forskelligheder. I alt fald høflig tolerance.²³

Og så fik Nordschleswigsche Gemeinde atter betydning. I 1950'erne var Nordschleswigsche Gemeinde igen i virksomhed beskyttet af de danske frihedslove, og der var skabt en klar afgrænsning til folkekirken. Derfor kunne præster fra Nordschleswigsche Gemeinde igen optræde syd for grænsen som frihedens talsmænd. Fra 1950 tjente den før nævnte pastor Friedrich Jessen som præst i Nordschleswigsche Gemeinde i Tinglev, og han beklædte hvervet som menighedens »se-

²² Henningsen 1996, s. 207ff.

²³ Henningsen 1996, s. 240-250.

nior«. Han meldte sig til orde: Nordschleswigsche Gemeinde lever godt sammen med folkekirken. Det samme burde være muligt i Sydslesvig. Hvis samtalen i Sydslesvig blev bedre, ville det også gavne det tyske mindretals kirkeliv i Nordslesvig. I 1966 tog Jessen initiativ til møder mellem tyske præster i Nordslesvig og danske i Sydslesvig.

Initiativet blev bakket op fra civilsamfundet. Den tyske konsul Kolb, Aabenraa, udtalte: Kirkerne er det eneste område i grænselandet, hvor man endnu ikke er nået til et bedre samarbejdsklima. Der kom skred i sagen. I 1967 blev Wester afløst af Alfred Petersen som ny biskop. Han var en forsoningens og kompromisets mand. I juni 1967 udtalte pastor Jessen fra Tinglev: »Dansk Kirke i Sydslesvig bør stille større krav til Landskirken. Kirkerne bør stilles til rådighed uden at Landskirken vil kontrollere, under hvilken form gudstjenesten holdes.«²⁴ Det kom til samtaler mellem provst Knuth, provst Kvist og pastor Jessen om samarbejde, der blev nedsat kirkeudvalg af tyske kirkemænd fra begge sider af grænsen og Den danske kirke i Sydslesvig. Resultatet blev et lovudkast i 1968: »Kirchengesetz zur Regelung der Zusammenarbeit mit der Dänischen Kirche in Südschleswig e.V.«. Teksten blev varmt anbefalet af Nordschleswigsche Gemeinde. En af dens præster, pastor Klaus Thomsen fra Gråsten, støttede forslaget med ordene, at der var tale om »eine Regelung für Südschleswig unter Beachtung der nordschleswigschen Verhältnisse und Erfahrungen«. Det skulle dulme betænkeligheder hos nogle tyske præster i Sydslesvig, og det lykkedes. Teksten blev vedtaget på den tyske synode den 15. november 1968, og derefter på Dansk Kirke i Sydslesvigs kirkedag den 15. maj 1969.

Ligesom Bonn-København-erklæringerne viste loven en retning fremad. Den gjorde Dansk Kirke i Sydslesvig og landskirken til partnere, de danske præster blev anerkendt, kirkerne blev erklæret åbne, præsternes frie ret til benyttelse af folkekirkens ritualer blev stadfæstet.

Det var som nævnt »eine Regelung für Südschleswig unter Beachtung der nordschleswigschen Verhältnisse und Erfahrungen«. Nordschleswigsche Gemeinde fik også en konkret belønning for sin deltagelse, efter at aftalen i Sydslesvig var på plads. Fra 1969 kunne de tyske frimenighedspræster foretage vielser med borgerlig gyldighed ligesom folkekirkens præster, og der blev fri adgang for tyske præster til at prædike for tyske menigheder i Nordslesvig.²⁵

Dermed møder vi igen den røde tråd: gensidighedsprincippet og den liberale danske kirkeordning, som var indført efter Genforeningen.

²⁴ *Flensborg Avis* 6. juni 1967, jf. Henningsen 1996, s. 251.

²⁵ Henningsen 1996, s. 252-258.

I 1920 havde H.P. Hanssen talt for, at fremtidens opgaver skulle løses i de »nye Tiders Aand«, og han havde varslet, at på den måde kunne man yde landsmændene syd for grænsen en virksom støtte. De 100 år, der er fulgt siden da, har vist, at det blev tilfældet.